

Rooms vertoon in Utrecht

De Kromstaffeesten van mei 1953

Op weg van het Catharijneconvent naar de kathedrale kerk. Onder de baldakijn de kardinaal-legaat J.E. van Roey. Voor hem de kardinalen Frings (Keulen), links, en Griffin (Westminster). Verder v.l.n.r. de nuntius mgr. Paolo Giobbe en de bisschoppen Huibers (Haarlem) men naast hem coadjutor Alfrink (Utrecht), Mutsaerts (Den Bosch), met naast hem, nauwelijks zichtbaar Lemmens (Roermond), Baeten (Breda), A. Albers, karmeliet (apostolisch vicaris van Malang) en Hanssen (hulpbischoep van Roermond). De belangstelling aan de Lange Nieuwstraat is groot, katholieke zeeverkenmers vormen een erewacht. Foto M. van Bommel, particuliere collectie

De nationale herdenking van 100 jaar herstel van de bisschoppelijke hiërarchie had haar brandpunt in het Utrechtse stadion. De kleurrijke optochten, vol historisch hints voor jong en oud, staken de katholieken een hart onder de riem. De Kromstaffeesten waren zowel hoogte- als keerpunt van het Rijke Roomse Leven.

TON H.M. VAN SCHAIK

Op zaterdag 16 en zondag 17 mei 1953, het zonnige weekend na Hemelvaartsdag, vierde de katholieke gemeenschap in Nederland de grote 'Kromstaffeesten' ter herdenking van het herstel der bisschoppelijke hiërarchie in 1853. De naam van de demonstratieve en kleurrijke manifestaties, 'Honderd Jaar Kromstaf',

was bedacht door mr. Jan Derks, voor de oorlog bekend om zijn rechts-radical denkbeelden, op dat ogenblik hoofdredacteur van het katholieke dagblad *De Tijd* en voorzitter van de Stichting 1853-1953. De festiviteiten speelden zich voor het grootste deel af in Utrecht, immers zetel van de aartsbisschop, en wel in het oude stadion Galgenwaard.¹ Het middelpunt van de feest was de spe-

ciale pauselijke gezant ('legatus a latere'), de toen 79-jarige Jozef Ernest kardinaal Van Roey (1874-1961). Deze boerenzoon uit Vorselaar in de Belgische Kempen, specialist in het kerkelijk recht en een solistisch bestuurder, bracht veel purperen geweld en een charmant Vlaams accent mee, maar weinig charisma en inspiratie.² Dat was geen echt probleem, want zijn taak was zuiver representatief. Hij moest ingehaald, toegesproken, verwelkomd en bewierookt, eerbiedig beluisterd, omstuwd door allerlei andere autoriteiten en tenslotte uitgeleid worden.

Een krans voor Willibrord

Die zaterdag was de kardinaal-gegaat rond 10.30 uur verwelkomt aan de Nederlandse grens bij Goirle, waarna hij rond het middaguur zijn entree deed in de Domstad. Op het Stadionplein maakte burgemeester De Ranitz zijn opwachting en zong een koor van enkele honderden schoolkinderen de hoge gast toe. Daarna reed de auto stapvoets de Adriaan van Ostadelaan uit, langs het Wilhelminapark en door de Ramstraat naar zijn logeeraadres Maliebaan 40, het aartsbisschoppelijk paleis, waar coadjutor B.J. Alfrink zijn gastheer zou zijn. Op de Maliebaan hing de pauselijke vlag uit het bovenste raam, geflankeerd door die van België en Nederland, terwijl een overhuiving bij de voordeur de begroeting 'ten paleize' extra feestelijk maakte.

De keuze van Van Roey als pauselijk legaat verwees voor de goede verstaander rechtstreeks naar de bisdommenindeling van 1559, 'hersteld' in 1853, waarbij de aartsbisschop van Mechelen, de gehate Granvelle, als primaat der Nederlanden werd benoemd. De persoon van de pauselijke gezant in 1953 belichaamde dus een historische hint. En dat was niet alles, misschien niet eens het belangrijkste. Nog verder terug ging de herinnering aan Willibrord, de Engelse missionaris en de eerste bisschop met Utrecht als thuisbasis. Hij kreeg dan ook nog diezelfde zaterdagmiddag een krans bij zijn ruitersstandbeeld op het Janskerkhof. Het was een druk programma dat moest worden afgewerkt, want rond de klok van 19 uur kwamen regeringsautoriteiten de legaat van de paus begroeten. Zo kwam

minister-president Willem Drees een minzaam glimlachende kardinaal de hand drukken, evenals de KVP-minister van Binnenlandse Zaken, Louis Beel, die zich aan de Maliebaan heel wat meer op zijn gemak voelde. Het toneeltje speelde zich af tegen de achtergrond van een reusachtig schilderij met een afbeelding van de *Pieta*, dat niet echt paste bij dit deftige protocollaire vertoon.³ Veel meer dan een beleefdheidsgebaar van beide kanten was die receptie niet, want er was maar een half uur voor uitgetrokken.

Nog meer historische verwijzingen

Tegen half acht werd het tijd voor de liturgische ontvangst, die plaatsvond in de kathedrale kerk aan de Lange Nieuwstraat. In het daarnaast gelegen Catharijneconvent, toen nog onderdak van het *Museum van Nieuwe Religieuze Kunst en het Goud- en Zilvermuseum*, verzamelde zich een indrukwekkend aantal hoge prelaten, onder wie twee kardinalen en alle Nederlandse bisschoppen. Onder een door Malthezer ridders in groot gala gedragen baldakijn betrad de legaat via de Lange Nieuwstraat de kathedraal. Daar nam hij plaats op de bisschopstroon van kardinaal De Jong om de begroetingstoespraak te aanhoren van

de oudste Nederlandse bisschop, mgr. Lemmens van Roermond. Dit was het enige onderdeel van de viering waarbij ook de zieke kardinaal De Jong in persoon aanwezig was. Gezeten in een leunstoel opzij in het priesterkoor volgde hij de korte plechtigheid. De beide andere gepurperde heren belichaamden weer een ander deel van het verleden. Kardinaal Bernard Griffin, aartsbisschop van Westminster, vertegenwoordigde het land van Willibrord en de andere Engelse missionarissen, en kardinaal Joseph Frings was aartsbisschop van Keulen, waarvan het middeleeuwse bisdom Utrecht tot 1559 suffragaan (onderhorig) bisdom was geweest. De historische reminiscenties in de viering waren talrijk en duidelijk, tenminste voor wie de geschiedenis een beetje kende. Hier trad een volksdeel naar buiten met een sterk historisch bewustzijn, waaraan het ook aanspraken voor het heden en verwachtingen voor de toekomst wilde ontleen.

Voorspel van het Mandement

Later in de zaterdagavond was er een grote en romantische demonstratie in het stadion die een soort troepenschouw inhield van katholieke organisaties op maatschappelijk en cultureel gebied.

Receptie voor de ministers op de Maliebaan. V.l.n.r. kardinaal Van Roey, mgr. Alfrink, premier W. Drees en minister L. Beel. Achter hem ambassaderaad mgr. Jo Damen. Alles verloopt volgens schema, de klok wijst tien over zeven.

Foto: ANP

100 JAAR KROMSTAF

1 9 5 3
UTRECHT

Lambert Simon

Toegangskaart en programmaboekje met omslag van de Utrechtse kunstenaar Lambert Simon. De grote staf in het midden symboliseert het aartsbisdom Utrecht. Particuliere collectie

Vertegenwoordigers van de ministerraad, deze keer niet alleen Drees en Beel, maar ook Algera, Cals, Donker en Witte volgden vanaf een apart podium deze triomfantelijke parade die 'Manifestatie van Nederlandschap' was gedoopt. Prof. L.J. Rogier, de Nijmeegse historicus die het grote gedenkboek *In vrijheid herborren* voor het grootste deel voor zijn rekening had genomen, mocht uitleggen waarom het allemaal te doen was: 'trouw aan het vaderland en zijn beste tradities, bovenal die van gewetensvrijheid, en een eerbied vol warme genegenheid voor de draagster van de kroon', koningin Juliana.⁴ Veel vlaggen en wimpels, uniformen, emblemen en heral-

slotwoord van kardinaal De Jong, met veel moeite op de band opgenomen, via luidsprekers ten gehore gebracht en door de radio uitgezonden, had als thema de eenheid van de Nederlandse katholieken, niet alleen kerkelijk, maar ook politiek en maatschappelijk. 'Dierbare gelovigen van Nederland, blijft één, één', klonk het door het stadion. De ontkerstening, die zich in Europa en ook in ons land aankondigde, kon het beste worden tegengegaan door de eigen confessionele organisaties. Dat was niet alleen het standpunt van kardinaal De Jong, maar van het gehele episcopaat, zoals een jaar later uit het geruchtmakende Mandement zou blijken. Deze toespraak preludeerde daarop. Toen de schijnwerpers uitgingen en honderden fakkels het stadion werden ingedragen, werd een gedicht van Albert Welling gedeclameerd: 'Blijf bij ons Heer'. De bedenkers van de manifestatie wisten hoe ze de emoties moesten bespelen.

Eerste misviering op de televisie

De volgende dag deed het stadion dienst als openluchtkathedraal. De kardinaal-legaat droeg er voor tienduizenden mensen

dische werkstukken gaven de plichtigheid de allure van een vooroorlogse happening uit het Rijke Roomse Leven, waarvan het in zekere zin een bekroning en in elk geval de afsluiting was. Het

een pontificale mis op met alle *pomp and circumstance*, die daar, tot stichting van velen en tot ergernis van sommigen, voor het Tweede Vaticaanse Concilie bij hoorden. De celebrant preekte

weinig verrassend over het bischopsambt en het uitdelen van de communie door tientallen priesters verliep ordelijk. Een *schola cantorum* bestaande uit alle studenten van de Nederlandse grootseminaries zong de wisselende gezangen en de vaste gezangen van de gregoriaanse Paasmis. Het was de eerste misviering die op de Nederlandse televisie werd uitgezonden, onder regie van Jan Castelijns en met commentaar van de franciscaan Gilbertus Lohuis, een bekende volkspredikant die om zijn indrukwekkende stemgeluid ook wel *Lobertus Gilhuis* werd genoemd. De gelovigen hadden in hun katholieke krant kunnen lezen: 'Door het kijken naar de televisie-uitzending van ene heilige Mis voldoet men niet aan de verplichting tot mishoren, daar hiertoe ieders persoonlijke aanwezigheid vereist is'.⁵ Het katholieke geloof was een geloof van duidelijke verplichtingen en strikte eisen, ook als het feest was.

Een speelse historische presentatie

Met de plechtige mis was het spektakel nog niet ten einde, want 'Meer dan 5.000 kindervoetjes staan aan de buitenkant van het stadion te trappelen van ongeduld. De jeugd wil op geheel eigen wijze tonen wat 100 jaar Kromstaf voor haar betekent'. Ook dit onderdeel, omlijsting voor de aanbidding van het *Huldeblijk* was weer bedacht door Jan Derks, in samenwerking met zijn collega Albert Welling, terwijl de regie in handen was van Anton Sweers (1903-1969), de oprichter van *Ons Lekenspel* (1934). De laatste had ervaring met het stadion en met kinderen, want in 1948 had hij op dezelfde plek bij het 40-jarig priesterfeest van kardinaal De Jong het spel *Als gij niet wordt als zij* (namelijk kinderen), opgevoerd, dat ook weer bedacht was door Jan Derks. Sweers was een drukbaasje met heftige gebaren en

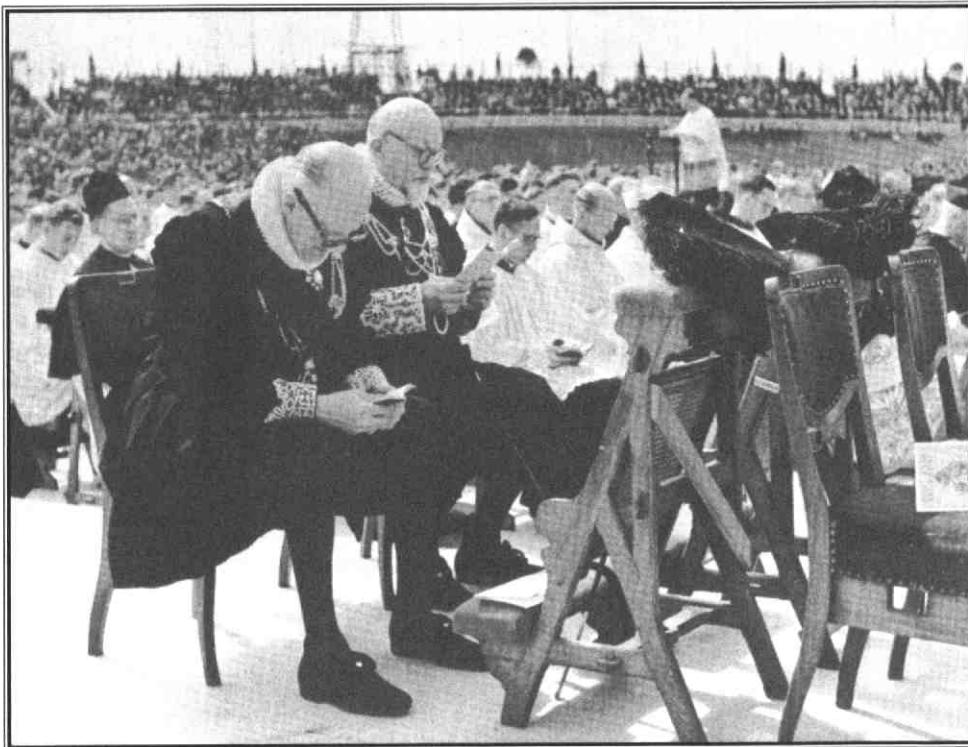
Beschermd door parasols luisteren de kerkelijke autoriteiten (v.l.n.r. Giobbe, Frings, Van Roey, Griffin en Alfrink) in het Utrechtse stadion naar Dr. F. Houben die het 'Huldeblijk' aanbiedt.
Foto M. van Bommel, particuliere collectie

een dwingende stem, die er alles aan deed om de groepen te laten marcheren langs de door hem geplande en gebaande wegen. Over de kinderpresentatie van 17 mei 1953 had hij geen klagen, zoals overvloedige foto's van het schouwspel, onder meer lucht-opnames, aantonen. Allerlei historiserende en allegoriserende groepjes jongens en meisjes van de zesde klas paradeerden langs het glazen paviljoen van de kardinalen, de podia van de lagere autoriteiten en langs de volgepakte tribunes met de tienduizenden belangstellenden, die hier op een speelse manier hun geschiedenis zagen voorbijkomen. Voor de schoolkinderen betekende deze opvoering met de bijbehorende verkleedpartijen

ook een lichtvoetige, maar blijvende kennismaking met de geschiedenis van hun katholieke voorouders, met wie ze zich even konden identificeren. De eerste geloofsverkondigers Servatius, Lambertus, Willibrord en Bonifatius draafden op en de velen die later vanuit Nederland in hun voetspoor zijn gevolgd. Een voorname accent lag op de schoolstrijd in de 19e en het begin van de 20e eeuw, waarin de katholieke bevolkingsgroep (en de protestantse, maar die was niet te zien) de voor Europa unieke gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs had bevochten. De maquette van de geplande medische faculteit van Nijmegen, waarvoor de feestgave van een miljoen gulden bestemd

Miniatuur-paus wordt het stadion ingedragen. Er was duidelijk gezocht naar een zesdeklassertje dat een beetje op Pius XII leek.
Fotograaf onbekend, particuliere collectie

Twee Buitengewoon Geheim Kamerheren van de paus volgen de pontificale hoogmis in het stadion; op de stoel rechts een onbeheerd programmaboekje
 Fotograaf onbekend, uit M. van der Plas en J. Roes, *De kerk gaat uit* (1973)

was, vormde een soort apotheose. Maar ook Nederlandse missionarissen als Ferdinand Hamer, Peerke Donders en zuster Adolphine, Kaatje Dierix, uit Ossendrecht hadden een plaats in de stoet. De laatste werd zelfs in een draagstoel vervoerd door 'haar Chineesjes', terwijl ook een miniatuur-Pius XII in dezelfde setting maar in een iets luxueuzere uitvoering het veld van Galgenwaard werd opgedragen, omringd door de Zwitserse gardisten en twee, gezien de zomerse hitte uiterst functionele, Byzantijnse waaierdragers. Het is duidelijk dat de bekende en al jaren overal op touw gezette Kindsheidoptochten voor de missie hier een schat aan ervaring hadden te bieden. En kostuums natuurlijk. De fraters van Utrecht hadden de praktische uitvoering van een en ander voor hun rekening genomen, en ook zij konden 's avonds op een geslaagde onderneming terugzien.

Thorbecke in een kijkdoos

Een serieuze afsluiting vormde de aanbidding van de feestgave voor de R.K. Universiteit van Nijmegen. De oorkonde daarvan

werd overhandigd door de pastoor van de door de watersnoodramp van 1 februari zwaar getroffen West-Brabantse parochie van St. Jan de Doper in Klundert. Het was alles bijeen een grote en geslaagde show, werk van het roomse driemanschap Derks, Welling en Sweers, zoals die kort na de oorlog, voor de opkomst van de televisie, nog werden georganiseerd. De inhoud van de redevoeringen cirkelde steeds om de grote daden uit het verleden, maar waarschuwde ook dat resultaten uit het verleden geen garantie gaven voor de toekomst. Wat die garantie wél kon geven was volgzzaamheid jegens het kerkelijk gezag en een gesloten front van de katholieken. De tentoonstelling *Honderd jaar religieuze kunst in Nederland 1853-1953*, verdeeld over het Centraal Museum en het Catharijneconvent, ademde als geheel dezelfde tevreden sfeer.⁶ Het was een leerzaam en eerlijk overzicht, er was veel moois te zien, maar opzienbarend was het nergens, en zeker niet gedurfd. De gewaardeerde kunstcriticus van de brave *Katholieke Illustratie*, Bernard

Reith schreef dat er geen meesters van wereldformaat te zien waren of resultaten voor de eeuwigheid, maar wel respectabele pogingen. Het galaconcert in Tivoli met Hans Ponten en Herman Strategier als dirigenten was met composities van Strategier zelf en het *Te Deum* van Zoltan Kodály origineler.

Op een groter publiek van jong en oud afgestemd was een klein gebouwtje op het Janskerkhof, waarin in een donkere ruimte veertien kijkvensters stonden opgesteld. Daarin waren even zoveel taferelen te zien uit de geschiedenis van de katholieke gemeenschap in Nederland. De Dordtse kunstenaar Lou ten Bosch had de poppen, de interieurs en de buitenlocaties ervan ontworpen. Schaeppman was er te zien op het spreekgestoelte van de Tweede Kamer, Pierre Cuypers achter zijn tekenbord en Nuyens onderweg in zijn dokterskoetsje. Maar meteen in de eerste kijkdoos liep, met een paraplu in de hand, Thorbecke over het Binnenhof, de grote man van de grondwet van 1848.⁷ De bedenkers van dit historisch panopticum hadden zich heel goed gerealiseerd dat 1853 daarvan niet losgemaakt kon worden. Ook de meeste toeschouwers moeten dat anno 1953 nog hebben begrepen. Het werd althans bekend verondersteld, een situatie die in 2003 wel drastisch is veranderd. Het roomse feest in Utrecht werd dankbaar gevierd als de kroon op de katholieke herleving, met alle fanfare en vertoon die daar in die tijd, vlak na de oorlog, nog bij hoorden. Bornevasser heeft erop gewezen dat '1953' ook het begin van een kentering laat zien.⁸ Daarvoor moest men echter wel achter de schermen kunnen kijken, in de commissies die een en ander op touw zetten. Binnenskamers werd er inderdaad enige reserve geuit en gewaarschuwd voor triomfalisme, maar voor de bezoekers van de plechtigheden

KIJKVENSTER **Expositie**

Op 28 April verrijst op het Janskerkhof te Utrecht een klein gebouwtje, waarbinnen in een donkere ruimte veertien verlichte kijkvensters zijn geplaatst, die karakteristieke momenten weergeven uit het leven van enige belangrijke katholieke figuren uit de geschiedenis der laatste honderd jaar.

Zij betreffen :

*Thorbecke — Le Sage ten Broek — Broere — Van Son — Mgr
Zwijsen — Schaepman — Pater van den Elsen — Ariëns — Poels —
Alberdingk Thym — Nuyens — Cuypers — Ruys de Beerenbrouck —
Kard. de Jong.*

De poppen en de interieurs zijn ontworpen door Lou Ten Bosch,
Dordrecht.

De tentoonstelling blijft geopend tot 19 Mei. Alle dagen van
9.00—21.00 uur. ENTREE f 0.40. KINDEREN f 0.20.

Groepen reductie.

Catalogus verkrijgbaar.

was het een ongecompliceerd groot rooms feest. En oecumenisch kwam er al helemaal niets van de grond. Van katholieke kant is het wel voorzichtig geprobeerd, maar de Generale Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk gaf niet thuis. De kleine oud-katholieke kerk organiseerde een eigen kerkhistorische tentoonstelling met de veelzeggende titel '1250 jaar Kromstaf'.⁹ Het is duidelijk dat het oecumenische gesprek en de oecumenische openheid nog niet aan een eerste begin toe waren. Voor de Nederlandse rooms-katholieken was 'Honderd Jaar Kromstaf' een feest van dankbaarheid om wat bereikt was en een bevestiging van de eigen identiteit, een hoogtepunt en

tegelijk een keerpunt. Dat laatste werd echter maar door weinig feestvierders in Utrecht vermoed, laat staan dat iemand dat vermoeden met zoveel woorden uitsprak.

Ton H.M. van Schaik is historicus, publicist en oud-redacteur van Oud-Utrecht.

Noten

1. Een gedetailleerd overzicht van de feestelijkheden is te vinden in het ongepagineerde programmaboekje *100 Jaar Kromstaf. 1953 Utrecht*, gedrukt bij Spin & Zoon te Amsterdam.
2. Zijn opvolger, kardinaal L.J. Suenens, vertelt in zijn memoires *Terugblik en Verwachting* (Tielt, 1991) 51-53 dat Van Roey indertijd door de ondernemende kardinaal Mercier tot vicaris

was benoemd om in Rome zijn canonieke achterhoede te verzekeren. Als primaat van België stelde Van Roey zich moedig en principieel op tegenover het nazisme. Tenslotte rekent Suenens het nog tot Van Roey's verdiensten dat hij een beslissende rol heeft gespeeld bij de verkiezing van paus Johannes XXIII in het conclaaf van 1958.

3. Een beeldverslag in het themanummer van de *Katholieke Illustratie* 87 (1953) nr. 21 (22 mei).
4. Alle brieven en toespraken bij de herdenking zijn te vinden in *Eeuwfeest van het herstel der bisschoppelijke hiërarchie in Nederland* (Utrecht / Antwerpen, 1953) en in *Katholiek Archief* 8 (1953) 437-472. In de laatste uitgave zijn ook foto's en een verslag van de festiviteiten opgenomen.
5. A. F. Manning, *Zestig jaar KRO. Uit de geschiedenis van een omroep* (Baarn, 1985) 231.
6. De catalogus van de tentoonstelling was getiteld *Honderd jaar religieuze kunst in Nederland 1853-1953* (z.p., 1953). Hij bevat onder meer een artikel van Jan Engelman, 'De religieuze beeldende kunst', 30-39.
7. Foto's van de veertien kijkvensters in het feestnummer van de *Katholieke Illustratie* (zie noot 3) 814-815.
8. Hans Bornewasser, '1953: Honderd Jaar Kromstaf. Kentering binnen de katholieke subcultuur', in: *Staf en Storm* (Hilversum, 2002) 313-333.
9. De huidige aartsbisschop van de oud-katholieke kerk, Joris Vercammen, heeft in 2003, bij de herdenking van 150 jaar r.k. hiërarchie, nog dezelfde overtuiging: 'Ik feliciteer de rooms-katholieke kerk met de viering van het 150-jarig herstel van het bisschopsambt in Nederland, maar formeel klopt het niet, want de kerkelijke hiërarchie is nooit verbroken geweest. Eigenlijk zouden we het 1200-jarig bestaan van de katholieke kerk in ons land moeten vieren' (Geciteerd in *Volzin. Opinieblad voor geloof en samenleving* van 6 juni 2003).

Aankondiging 'Kijkvenster Expositie' in het programmaboekje.

Pater van den Elsen, norbertijn, grondlegger van de katholieke boerenvakbond Particuliere collectie